

РОЛЬ ШКІЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ
THE ROLE OF SCHOOL ECONOMIC EDUCATION IN THE FORMATION
OF ENTREPRENEURIAL COMPETENCE AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS

Анотація

Стаття присвячена аналізу ролі шкільної економічної освіти у процесі формування підприємницької компетентності учнів старших класів. Обґрунтована актуальність даної проблеми, визначені мета, завдання наукового дослідження. Дане визначення поняття підприємницька компетентність та її зв'язок з ключовими компетентностями учнів.

Ключові слова: економіка, освіта, підприємництво, компетентність, особистість.

Оновлення шкільної економічної освіти на сучасному етапі трансформаційних змін в суспільстві та економіці України та Євросоюзу, у світі стало дуже актуальною проблемою. Вказані зміни в суспільстві породжують новий запит на економічні знання як у старшокласників, так і у молоді, у дорослого населення. Такий значний запит обумовлений тим, що сьогодні економічна освіта стає фактором адаптаційних процесів в сучасної особистості та формування підприємницької компетентності.

Головним ресурсом соціально-економічного розвитку стає сама людина, її освіченість і професійна компетентність, високі моральні і вольові якості. Це проявляється у зростаючій інтелектуалізації основних чинників виробництва, у переході до економіки, що базується на глибоких знаннях її законів, яку характеризує системне використання наукових досягнень у процесі соціально-економічного розвитку.

Важливим шляхом поліпшення якості освіти, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах сучасного суспільства, є впровадження профільного навчання у старшій школі.

Профільне навчання спрямоване на формування цілісної життєвої, світоглядної, наукової, культурної та професійної компетентності учнів, що забезпечить їхнє подальше самовдосконалення і самореалізацію. На концептуальному рівні профільне навчання визначається як один зі шляхів забезпечення рівного доступу до якісної освіти; інноваційний характер сучасної профільної освіти характеризують ідеї, які потребують розробки й реалізації на всіх рівнях [7, с. 4, 5].

Сьогодення потребує постійного оновлення як змісту освіти, так і організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей сучасних науково-технічних досягнень. Згідно з такими потребами відбувається зміна освітньої парадигми, пропонується новий зміст і технології навчання, формується інша педагогічна ментальність, розробляються державні стандарти, навчальні програми, переглядаються концепції підручників і посібників, удосконалюються методи і форми навчання [3, с. 8-17].

Серед сучасних соціально-економічних процесів учень є суб'єктом, навчання, мета якого – створення умов для розвитку адаптованої та компетентної особистості. Основним з сучасних шляхів досягнення цієї мети є впровадження профілізації навчання, що враховує індивідуальні особливості, інтереси, потреби та пізнавальні можливості кожного учня сучасної школи.

Згідно Закону України «Про освіту» передбачається діяльність різних типів шкіл за відповідними профілями, спрямованістю та поглибленим вивченням окремих предметів. У таких освітніх закладах навчально-виховний процес відбувається на засадах профілізації навчання з урахуванням психологічних і когнітивних можливостей, інтересів кожного учня, його спрямованості як особистості. Профілізація навчання в різноманітних проявах є однією з умов отримання всіма учнями базового рівня освіти, необхідного для

безпосередньої самореалізації особистості й наступного свідомого вибору професії [3, с.8-17].

Проблеми навчання економіки досліджували: О. Надтока, Т. Назаренко, В. Корнеєв, О. Овчарук, О. Часнікова, О. Топузов.

Проблеми різних аспектів компетентнісного підходу в освіті досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені. Серед них Н. Бібік, Л. Ващенко, Б. Гершунський, Т. Добудько, А. Маркова, О. Пометун, О. Проценко, О. Савченко, М. Скаткін, А. Хуторський та ін. Дослідники вивчали сутність компетентнісного підходу, характеристики його складових, моніторинг рівнів їх розвитку компетентностей, технологію формування ключових компетентностей тощо. Проблема формування підприємницької компетентності та її взаємозв'язок з економічною освітою недостатньо досліджена, зокрема в старшому шкільному віці.

Мета дослідження: на основі аналізу та вивчення літератури з даної проблеми проаналізувати та дослідити сутність, зміст понять «економічна освіта», «підприємницька компетентність» та їх взаємозв'язок, виявити сучасні тенденції формування підприємницької компетентності у старшокласників.

Завдання нашого дослідження: довести, що економічна освіта старшокласників є основою формування підприємницької компетентності, а ґрунтовність і глибина економічної освіти у поєднанні з підприємницькою освітою забезпечують успішність самореалізації особистості учня в подальшому самостійному житті, та самоствердження в соціумі.

В даній роботі досліджувалось значення економічної освіти старшокласників для ефективності формування у них підприємницької компетентності. Обґрунтована необхідність концептуальних змін шкільної економічної освіти. Поняття «підприємницька компетентність» характеризується як інтегральна психологічна якість особистості, яка проявляється у здатності до пошуку та реалізації нових економічних ідей в практичні діяльнісні форми. А також, підприємницька компетентність учня є

основою для соціально-психологічної адаптації особистості в сучасному соціумі.

Економічну освіту в школі умовно можна поділити на два співкомпоненти. Перший співкомпонент включає в себе формування системних економічних знань, умінь в учнів. Другий співкомпонент економічної освіти це формування у особистості учня важливих психологічних та когнітивних якостей, необхідних для успішної реалізації набутих і сформованих економічних знань в процесі навчання, а також у подальшій самореалізації у самостійному особистісному становленні.

Зважаючи на те, що поняття економічна освіта досить широке, надалі акцентуватимемо увагу на навчанні економіки і загальній економічній освіті старшокласників.

Економічна освіта старшокласників – це комплекс соціально-економічних знань, умінь і навичок для забезпечення розвитку економічної культури і свідомості як особистості так і суспільства.

Шкільна економічна освіта не може бути обмежена лише тільки формуванням знань. Засвоївши основи економічних знань, сформувавши уміння читати й аналізувати актуальні економічні матеріали, розбиратися в економічних процесах, учні мають розуміти, що економічна теорія – це інтелектуальний ресурс, необхідний для того, щоб осмислити своє місце в економічних процесах, навчитися «грати» основні економічні ролі, вступати в цивілізовані взаємовідносини і приймати економічно виважені рішення щодо проблем, пов'язаних з майбутньою практичною діяльністю.

Перед сучасною економічною освітою школярів, стоять такі завдання:

- загальноосвітнє, пов'язане з формуванням світогляду та розвитком розумових здібностей на основі економічного способу мислення;
- практичне, пов'язане з формуванням навичок грамотної економічної поведінки, уміння робити раціональний вибір та реалізувати свої громадянські права в демократичному суспільстві;

- підготовчо-професійне, пов'язане з ранньою діагностикою та розвитком професійних навичок до підприємницької діяльності;
- виховне, пов'язане з формуванням раціональних ціннісних переконань, економічної культури, ділової етики тощо [1, с.30].

Загальна програма економічної освіти школярів має включати:

- програму економічної освіти для учнів старших класів, курс прикладної економіки, основ бізнесу, підприємницької діяльності, фермерського господарювання, банківської справи тощо;
- програму економічної освіти для учнів з поглибленим вивченням економічних дисциплін [1, с. 30].

Основним у навчанні шкільної економіки є відбір учнів, які спроможні критично мислити, зробити свідомий вибір, особистостей, що здатні самоактуалізуватися, бути суб'єктом своєї життєдіяльності. Під час відбору творчих, активних учнів, які можуть у майбутньому стати лідерами економіки та соціального життя, великого значення необхідно надавати спрямованості особистості. Ця інтегральна характеристика визначається особливостями смислової та цільової сфер особистості, яка лежить в основі побудови актуальної поведінки та життєвого самовизначення. Спрямованість особистості пов'язане з емоційною сферою [6, с. 28-31].

Спрямованість особистості учня визначається системою головних характеристик, що включає елементи емоційно-ціннісного ставлення до дійсності, просторово-часової орієнтації та систему значущих цілей індивіда. Психодіагностика з метою подальшого професійно-економічного спрямування враховує такі показники особистості учнів, як характер емоційно-вольової позиції, домінуючий емоційний стан у переживанні актуальної життєвої ситуації та ставлення до своєї перспективи, структуру провідних мотивів, систему ціннісних орієнтацій та життєвих цілей, характер активності у взаємодії з середовищем життєдіяльності та підприємницький хист.

Важливим критерієм є рівень розвитку активності як суб'єктного потенціалу особистості. До уваги необхідно брати характер активності, що

полягає у здатності підлітка долати критичні ситуації в різних сферах життєдіяльності: стресостійкість (фізична сфера), толерантність до фрустрацій (соціальна сфера), здатність конструктивно розв'язувати пізнавальні та перцептивні конфлікти (пізнавальна сфера), творчо долати кризи (психологічна сфера) [6, с. 29].

Наступна група критеріїв характеризує ступінь усвідомлення самоконтролю в ситуаціях напруженої діяльності: параметри когнітивного простору; продуктивність уваги; втомлюваність (показник енергетичного потенціалу організму, його здатність до напруженої діяльності).

Для навчання за курсами економічного спрямування необхідно надати значення інтелектуальній активності особистості, зокрема таким її показникам, як особливість організації індивідуального досвіду (рівень сформованості понятійних структур, тип репрезентації подій, своєрідність індивідуальної бази знань), інтелектуальна ефективність, індивідуальна своєрідність інтелектуальної діяльності, креативність [6, с. 29].

У процесі відбору учнів для навчання курсів економічного спрямування, окрім діагностики інтелектуальної активності, визначаємо соціальний інтелект підлітків. Це зумовлено тим, що економісту-менеджеру не меншою мірою, аніж аналітичність мислення, потрібний і соціальний інтелект. Професійна діяльність економіста передбачає вміння ефективної соціальної взаємодії. Можна використовувати такі методи дослідження соціального інтелекту, як ділова гра з включенням до її сценарію конфліктних ситуацій, проєктивне інтерв'ю. Таким чином, можна окреслити перелік якостей, здібностей, які беруть до уваги під час підготовки учнів до навчання курсам економічного спрямування [2, 6, с. 29].

Формування підприємницької компетентності в старшокласників в сучасному суспільстві це актуальна проблема. Формування і розвиток підприємливості старшокласників і молоді є одним з головних питань сучасної освіти. Поетапне і поступове формування здатності до підприємливості, підприємливості старшокласників створить умови для забезпечення

економічними знаннями, уміннями, навичками, що є особливо важливим для побудови особистісного життєвого простору, забезпечить головними необхідними компетентностями для індивідуального обирання професії та сучасного усвідомленого ставлення особистості в трансформуючих умовах ринкової економіки, успішної побудови кар'єри в майбутньому і розвитку успішного підприємництва [4, с. 4-18].

Спільна рамка 8 ключових компетентностей була розроблена країнами Європи, зокрема ЄС для всіх, хто навчається для реалізації мети: сприяння національним реформам у різних країнах, для обміну інформацією між усіма країнами для досягнення узгодженості та підтримки, сприяння працевлаштування молоді [4, с. 4-18].

Основними є 8 ключових компетентностей:

- 1) спілкування рідною мовою;
- 2) спілкування іноземними мовами;
- 3) математична компетентність та базова компетентність в галузі наук та технологій;
- 4) цифрова компетентність;
- 5) вміння навчатись;
- 6) соціальна компетентність;
- 7) підприємницька компетентність (відчуття ініціативи та підприємливість);
- 8) культурна обізнаність та самовираження.

Серед восьми ключових компетентностей підприємницька компетентність визначена як відчуття ініціативи та підприємливість.

Визначення «підприємницька компетентність» стало поширеним з 2015 року, що й лягло в основу створеної Європейської рамки підприємницької компетентності (ЄРПК).

Підприємницька компетентність – це важлива ключова якість сучасної особистості, вона необхідна для її становлення, професійного і життєвого успіху. Основою для виокремлення цих ключових якостей є такі міжнародні

концептуальні документи та дослідження, як Зелена книга підприємництва у Європі (2003 р.), Європейський акт з розвитку малого бізнесу (2008 р.).

«Навчання підприємництва». (англ., learning entrepreneurship) зазвичай застосовують у ситуації, коли йдеться про те, коли особа може навчатись для того, щоб стати підприємцем, а також щоб навчитись бути успішною різними шляхами. Цей підхід відзначається, зокрема, у працях американських дослідників. Такий підхід не виключає можливість формування підприємницької компетентності не тільки з метою того, щоб стати підприємцем, а й задля досягнення успішності в житті, набуття здатності розвиватись та відповідати вимогам ринку праці. Навчання підприємництва визначається як побудова (створення) знань і навичок для підготовки до початку бізнесу [5].

В основі підприємницької компетентності лежать:

- основні знання, навички та ставлення;
- знання та вміння виявляти можливості для особистої, професійної та підприємницької діяльності, що передбачає ширше охоплення проблеми, яку окреслює контекст і в якому люди живуть та працюють;
- усвідомлення, як потрібно працювати в умовах економіки, можливостей та викликів, а також бути готовим до викликів роботодавця та підприємства;
- обізнаність щодо етичної позиції підприємства і того, як воно сприяє розвитку добробуту (ЄС, 2006). При цьому підкреслюється трансверсальний характер підприємницької компетентності. Це означає, що її можливо досягнути через всі сфери життя та навчання, вона стосується їх всіх.

Отже, підприємницька компетентність це необхідна якість сучасного учня, людини, яка потрібна в сучасних умовах ринкового суспільства, сучасної економіки, суспільних викликів, та швидкій інтеграції європейський суспільний простір. Методи формування підприємницької компетентності є інноваційною основою, розробленою педагогами та роботодавцями. Це створює алгоритм

формування в учнів підприємницької компетентності впродовж життя. Важлива характеристика підприємницької компетентності – це її трансверсальність, гнучкість та наскрізний характер відносно освіти та діяльності особистості. Формування підприємницької компетентності залежить від участі учня у активній діяльності, конструктивному спілкуванні.

Список використаних джерел

1. Гражевська Н. Шкільна економічна освіта: проблеми становлення та розвитку / Н. Гражевська // Географія та основи економіки в школі : науково-методичний журнал. – 1999. – №4. (14) – С.30.
2. Ільїн С. Програма факультативного курсу для учнів 5-8 класів середньої загальноосвітньої школи / С. Ільїн // Географія та основи економіки в школі : науково-методичний журнал. – 1998. – №4. – С. 21-27.
3. Ковчин Н. А. Психолого-педагогічний супровід профільного навчання географії / Курси за вибором з географії. Зміст і методичні рекомендації / уклад. Т. Г. Назаренко. – Харків : Вид. групи «Основа», 2011. – С. 8-17.
4. Овчарук О. В. Інтеграція підприємницької компетентності до змісту навчальних програм середньої освіти: концептуальні підходи / О. В. Овчарук // Економіка в школах України : науково-методичний журнал. – 2018 р. – № 1 (158). – С. 4-18.
5. Романовський О. О. Вплив підприємництва, підприємницької освіти та підприємницьких університетів на національне економічне зростання (зарубіжний досвід). – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1707>.
6. Сазоненко Г., Рокитко А. Економічна освіта і пошук активізації навчально-виховного процесу / Г. Сазоненко, А. Рокитко // Географія та основи економіки в школі: науково-методичний журнал. – 1998.– №4. (14) – С28-31.
7. Топузов О. М. Особливості впровадження профільного навчання географії в загальноосвітні навчальні заклади України // Курси за вибором з географії. Зміст і методичні рекомендації / уклад. Т. Г. Назаренко. – Харків : Вид. групи «Основа», 2011. – С. 4-7.

Summary. The article is devoted to the analysis of the role of school economic education in the process of forming the entrepreneurial competence of high school students in gymnasiums and lyceums. The urgency of this problem is substantiated, the goal and tasks of scientific research are defined. It was found that the role of economic education in high school is not sufficiently studied and requires in-depth study. Entrepreneurial competence is one of the eight core competencies. Along with such competences as: the ability to learn, communicate in the state, native and foreign languages, mathematical and basic competences in the field of natural science and technology, information and communication, social, public, general cultural, health care in their totality constitute a set of key competences of the individual. Formation of entrepreneurial competence among high school students creates conditions for self-affirmation, self-realization of the student's personality, which allows them to adapt in modern society and the economics. In the process of studying economics, the elements of economic culture are formed to students in the gymnasium and lyceums, which is an important component of the economic sphere, determining the degree of economic development, economic growth rates, reflects the full use of economic laws, the degree of their implementation, acts as a qualitative characteristic for the participation of the individual in society, his/her level of economic knowledge and management skills, development of economic consciousness and thinking. Such a culture embodies the result of a personality's activity in an economic environment.

From the point of view of practical psychology, entrepreneurial competence is a personality's quality, ability, model of behaviour necessary for a successful solution of certain business tasks and achievement of high results in entrepreneurial activity.

Keywords: economics, education, entrepreneurship, competence, personality.